

Dr hab. prof. US Zbigniew Kuniewicz
Uniwersytet Szczeciński

Forma oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku składanego przed notariuszem

I. Podstawowym wymogiem pozwalającym zakwalifikować oświadczenie woli jako konstytutywny element czynności prawnej jest jego uzewnętrznienie. Sposób tego uzewnętrznienia określa art. 60 k.c., który stanowi: „z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli)”. Wyrażona w cytowanym przepisie zasada swobody formy składanych oświadczeń woli niekiedy doznaje ograniczeń; wynikają one z przepisów ustawowych, które dla określonych rodzajów czynności prawnych przewidują obowiązek zachowania formy szczególnej. Formy te nie zostały ujęte w kodeksie cywilnym w syntetyczny sposób, tym niemniej na podstawie przepisów kodeksu można wyróżnić następujące typy form szczególnych: forma pisemna zwykła, forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty, forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu, forma aktu notarialnego, forma elektroniczna.

Biorąc pod uwagę funkcje przypisane poszczególnym formom, jak też różnorodne konsekwencje prawne ich niedochowania, bardzo ważną sprawą jest to, aby przepisy prawne w sposób jasny wyrażały zastrzeżoną dla dokonania czynności prawnej określoną formę szczególną. W odniesieniu do zwykłej formy pisemnej ustawodawca realizuje ten postulat, używając następujących zwrotów: „forma pisemna” (art. 73 k.c.), „na

piśmie” (art. 99 § 2, 109² § 1, 522 k.c.; art. 23, 92 k.s.h.) albo „stwierdzona pismem” (art. 511, 860 § 2 k.c.). W przypadkach, w których ustawa zastrzega zachowanie zwykłej formy pisemnej, strony mogą posłużyć się formą elektroniczną. Zgodnie bowiem z art. 78 § 2 k.c. – „oświadczenie woli złożone w postaci elektronicznej opatrzone bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu jest równoważne z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej”.

Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu, poświadczeniem daty oraz forma aktu notarialnego należą do tzw. „innych form szczególnych”, o których mowa w art. 73 § 2 k.c. I chociaż kodeks cywilny nie określa sposobu sporządzenia tych form, to na ogół nie ma wątpliwości, kiedy istnieje obowiązek złożenia oświadczenia w formie szczególnej. Formę pisemną z podpisem urzędowo poświadczonym wyrażają zwroty: „forma pisemna z podpisami notarialnie poświadczonymi” (art. 75¹ k.c.) albo „forma pisemna z podpisem urzędowo poświadczonym” (art. 1018 § 3 k.c.). Z kolei o obowiązku zachowania formy pisemnej z urzędowym poświadczeniem daty, nazywanej także formą „daty pewnej” informują zwroty: „na piśmie z datą pewną” (art. 329 § 1 k.c.) albo „z zachowaniem formy pisemnej i z datą pewną” (art. 678 § 2 k.c.). Wreszcie w przypadku formy aktu notarialnego pojawia się wyraźna ustawowa formuła mówiąca o konieczności złożenia oświadczenia woli – „w formie aktu notarialnego” (art.: 80, 158, 236 § 3, 245, § 2, 890 § 1, 1048, 1050 k.c.; art.: 106, 131, 157 § 2, 210 § 2, 301 § 2 k.s.h.).

Czasami forma dokonania pewnych czynności jest określona w przepisach w sposób pośredni, a mianowicie przez odesłanie do przepisów regulujących formę innej czynności prawnej. Przykładami takich regulacji są: art. 63 § 2 k.c., określający formę zgody osoby trzeciej, art. 99 § 1 k.c., dotyczący formy pełnomocnictwa, czy też art. 237 k.c., który wskazuje formę przeniesienia użytkowania wieczystego.

II. Poza przedstawionymi wyżej formami, w systemie prawnym występują także inne formy szczególne, które są przewidziane dla dokonania określonych typów czynności prawnych. Wśród przykładów regulacji prawnych zastrzegających takie formy szczególne należy wymienić: art. 949 k.c., określający formę testamentu własnoręcznego

(holograficznego), oraz art. 1018 § 3 k.c., dotyczący sposobu złożenia oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku.

W myśl tego ostatniego przepisu „oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku składa się przed sądem lub przed notariuszem. Można je złożyć ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym. Pełnomocnictwo do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku powinno być pisemne z podpisem urzędowo poświadczonym.”

Dokonując wykładni cytowanego przepisu należy stwierdzić, że nie budzi wątpliwości sposób złożenia oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed sądem. Zagadnienie to normują bowiem art. 640 oraz art. 641 k.p.c., które określają właściwość miejscową sądu rejonowego, elementy treści oświadczenia spadkobiercy, a także wymagane dokumenty, które należy złożyć przy oświadczeniu.

Pewne kontrowersje wzbudza natomiast sposób złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem. Kwestia formy tego oświadczenia nie została bowiem przez ustawodawcę jednoznacznie określona. Autorzy komentarzy poświęconych wykładni art. 1018 § 3 k.c. są dość oszczędni w słowach i w zasadzie swoje wyjaśnienia ograniczają do powtórzenia ustawowej treści analizowanego przepisu. Swą uwagę koncentrują na zdaniu 3 tego paragrafu, które określa formę udzielenia pełnomocnictwa do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Wskazuje się zatem, że jest to forma zastrzeżona pod rygorem nieważności, a z treści pełnomocnictwa powinno wynikać upoważnienie do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku po określonym spadkodawcy¹. Tymczasem w praktyce stosowania art. 1018 § 3 k.c. powstała wątpliwość, czy składane przed notariuszem oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wymaga zachowania formy aktu notarialnego, czy też może ono zostać złożone na piśmie, zawierającym notarialnie poświadczony podpis spadkobiercy.

Odpowiadając na to pytanie, już na wstępie należy zauważyć, że w piśmiennictwie prawniczym dotyczącym formy czynności prawnych,

---

¹ Por. J. Kosiak, [w:] *System prawa cywilnego. Prawo spadkowe*, t. IV, Ossolineum 1986, s. 280-282; M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 450 – 1088*, t. II, Warszawa 2005, s. 1051; J. Piątoński, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 153; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu cywilnego*. Księga czwarta: *Spadki*, Warszawa 2008, s. 215.

przepis art. 1018 § 3 k.c. nie jest wskazywany jako przykład uregulowania przewidującego formę aktu notarialnego, lecz formę pisemną z urzędowym poświadczeniem podpisu². Uwaga ta nie ma wprawdzie decydującego znaczenia w dyskusji nad formą oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku składanego przed notariuszem, tym niemniej należy również ją uwzględnić przy rozwiązywaniu wskazanego problemu.

Ostatnio zagadnieniem tym zajął się Sąd Najwyższy, który postanowieniem z dnia 10 listopada 2006 r. (I CSK 228/06)³ oddalił skargę kasacyjną wniesioną przez uczestnika postępowania kwestionującego stanowisko sądu pierwszej instancji, a następnie sądu okręgowego, zgodnie z którym oświadczenie o odrzuceniu spadku sporządzone na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym jest bezskuteczne, albowiem nie odpowiada ono warunkom określonym w art. 1018 § 3 k.c. Sąd Najwyższy w pełni podzielił pogląd sądów powszechnych, a główna teza jego uzasadnienia brzmi: „Złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem wymaga formy aktu notarialnego”.

Od czasu ukazania się tego postanowienia Sądu Najwyższego cytowana teza jest bezrefleksyjnie przytaczana w doktrynie oraz stosowana w judykaturze sądów rejonowych, jako wskazująca właściwą formę złożenia przed notariuszem oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku⁴. Przyjrzyjmy się zatem, jakimi przesłankami kierował się Sąd Najwyższy uznając, że jedyną formą złożenia przed notariuszem oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest forma aktu notarialnego.

---

² Por. Z. R a d w a ń s k i, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. II, Warszawa 2002, s. 151, 160; A. D o l i w a, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2004, s. 274-275.

³ OSNC 2007, nr 7-8, poz. 123, z krytyczną glosą P. Księżaka, Rejent 2008, nr 5, s. 157-162.

⁴ Por. E. N i e z b e c k a, *Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, t. IV, Warszawa 2008, s. 219; H. W i t c z a k, A. K a w a ł k o, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2008, s. 113. Osobliwy punkt widzenia prezentuje G. B i e n i e k, który uznaje za uzasadniony pogląd SN wyrażony w postanowieniu z 10 listopada 2006 r., a jednocześnie stwierdza: „Stosownie do art. 1018 § 3 k.c. oświadczenie można złożyć także na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym. Jeżeli więc poświadczenia podpisu **dokonuje notariusz** (podkr. Z.K.), to winien pouczyć spadkobiercę (...)”; por. G. B i e n i e k, *Czynności notarialne w prawie spadkowym*, Łódzki Biuletyn Notarialny 2009, nr 1, s. 22.

Swą krótką argumentację Sąd Najwyższy rozpoczyna od stwierdzenia, że skoro art. 1018 § 3 k.c. nie określa bliżej sposobu złożenia oświadczenia przez spadkobiercę, zatem niezbędne jest sięgnięcie do przepisów ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie⁵. Wskazując na art. 79 w zw. z art. 92 (zwłaszcza art. 92 § 1 pkt 5) pr. o not., Sąd Najwyższy dowodzi, że oświadczenie woli przed notariuszem może zostać złożone jedynie ustnie i nie może ono przybrać innej formy niż forma aktu notarialnego. Wyjaśniając sens wyrażenia „przed notariuszem”, Sąd Najwyższy stwierdza, że „wola spadkobiercy co do przyjęcia lub odrzucenia spadku musi zostać uzewnętrzniona w obecności notariusza”. Ów wymóg uzewnętrznienia zostanie zachowany wówczas, gdy oświadczenie spadkobiercy będzie utrwalone w postaci aktu notarialnego, a nie w formie pisma zawierającego to oświadczenie i zaopatrzonego poświadczonym przez notariusza podpisem spadkobiercy. W przypadku, gdy notariusz poświadczają własnoręczność podpisu – argumentuje Sąd Najwyższy – nie ma on obowiązku zapoznania się z treścią oświadczenia zawartego w piśmie. Tym samym oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożone na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym nie może być uznane za złożone przed notariuszem, jak tego wymaga art. 1018 § 3 zd. 1 k.c.

III. Stanowisko Sądu Najwyższego nie zasługuje na aprobatę. Rozwiązanie problemu formy złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wymaga głębszej – aniżeli uczynił to Sąd Najwyższy – refleksji nad treścią art. 1018 § 3 k.c. oraz nad tymi przepisami prawa o notariacie, które dotyczą form czynności dokonywanych przez notariusza.

Rozważany art. 1018 § 3 zd. 1 k.c., wskazując na możliwość złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem, *de facto* nie wyjaśnia, w jakiej formie to oświadczenie powinno być złożone. Trafna jest zatem sugestia Sądu Najwyższego, że rozwiązania problemu formy złożenia tego oświadczenia należy szukać wśród przepisów prawa o notariacie. Nie można jednak zgodzić się z argumentacją, która konieczność zachowania formy aktu notarialnego uzasadnia treścią art. 92 § 1

---

⁵ Tekst jedn.: Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158.

pr. o not. jedynie dlatego, że przepis ten wśród elementów aktu notarialnego wymienia w punkcie 5 „oświadczenia stron”.

Powołując się na przepisy prawa o notariacie należy w pierwszym rzędzie zwrócić uwagę na treść art. 91, który stanowi: „Notariusz sporządza akt notarialny, jeżeli wymaga tego przepis prawa lub taka jest wola stron”. Nasuwa się zatem fundamentalne pytanie, czy art. 1018 § 3 k.c. wymaga dla oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku formy aktu notarialnego, jako czynności notarialnej, o której mowa w art. 79 pkt 1 pr. o not.

Już wcześniejsze rozważania dotyczące form czynności prawnych uzasadniają negatywną odpowiedź na postawione pytanie, ponieważ ilekroć ustawodawca wprowadza obowiązek złożenia oświadczenia w formie aktu notarialnego, wówczas czyni to w sposób wyraźny, posługując się wyrażeniem „w formie aktu notarialnego”.

Wbrew twierdzeniu Sądu Najwyższego obowiązek złożenia oświadczenia przez spadkobiercę w formie aktu notarialnego nie znajduje uzasadnienia w wykładni literalnej art. 1018 § 3 k.c. Występujący bowiem w zdaniu 1 tego przepisu zwrot „przed notariuszem” nie jest przecież tożsamy ze zwrotem „w formie aktu notarialnego”. Wymóg złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem oznacza jedynie, że czynność ta jest dokonywana przy udziale notariusza. Z brzmienia art. 1018 § 3 zd. 1 k.c. nie wynika wcale, w jakiej formie to oświadczenie powinno być złożone. Forma ta została określona w zdaniu 2 tego przepisu, zgodnie z którym oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku można „złożyć ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym”. Sąd Najwyższy bezpodstawnie przyjął, że wskazane w art. 1018 § 3 zd. 2 k.c. formy oświadczenia spadkobiercy odnoszą się tylko do sądowego złożenia tego oświadczenia. Tymczasem z treści zdania 1 i 2 omawianego przepisu wynika, że spadkobierca może ustnie złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku zarówno przed sądem, jak i przed notariuszem. W obu przypadkach sposobem udokumentowania złożonego oświadczenia jest protokół, który na podstawie art. 641 § 4 k.p.c. sporządza sąd, natomiast na podstawie art. 104 § 3 pr. o not. – sporządza notariusz. W myśl bowiem tego ostatniego przepisu notariusz spisuje protokoły, które „w szczególności dotyczą stawiennictwa stron i złożonych przez nie oświadczeń”. Wprawdzie protokoły spisuje się

w formie aktu notarialnego (art. 104 § 4 pr. o not.), jednak czynność ta nie jest tożsama z czynnością sporządzenia aktu notarialnego (por. art. 79 pkt 1 i 4 oraz rozdz. 4 i 6 pr. o not.)⁶.

Forma protokołu nie jest obca naszemu ustawodawstwu, jednak sposób jej wyrażenia w art. 1018 § 3 k.c. – ogólnie mówiąc – jest mało precyzyjny. Należy zauważyć, że z podobnym sposobem określenia formy oświadczenia mamy do czynienia w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Przed nowelizacją tego kodeksu, dokonaną ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. (Dz.U. Nr 220, poz. 1431), przepis art. 79 § 2 stwierdzał: „W razie niebezpieczeństwa grożącego bezpośrednio życiu ojca lub dziecka, uznanie dziecka może nastąpić także przed notariuszem”. W komentarzu do tego przepisu wskazywano, że przyjęcie oświadczenia o uznaniu dziecka wymaga sporządzenia protokołu⁷. Obecnie kwestia ta nie budzi żadnych wątpliwości, ponieważ została przez ustawodawcę jednoznacznie rozstrzygnięta. Obowiązujący od 13 czerwca 2009 r. przepis art. 74 § 1 k.r.o., będący odpowiednikiem uchylonego art. 79 § 2 k.r.o., wyraźnie stanowi, że „oświadczenie konieczne do uznania ojcostwa może zostać zaprotokołowane przez notariusza”.

IV. Pozostaje do wyjaśnienia kwestia, czy spisanie przez notariusza protokołu dokumentującego ustne oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest jedyną formą złożenia tego oświadczenia przez spadkobiercę. W szczególności, czy trafna jest ocena sądów wszystkich instancji, uznających za bezskuteczne oświadczenie złożone na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym.

Uzasadniając negatywną odpowiedź na to pytanie, Sąd Najwyższy stwierdził, że w przypadku poświadczenia podpisu notariusz nie ma obowiązku zapoznania się z treścią oświadczenia, a zatem nie można uznać, iż zostało ono złożone przed notariuszem. Argumentacja ta nie jest przekonująca, bowiem przy poświadczeniu podpisu notariusz wprawdzie nie sporządza dokumentu zawierającego oświadczenie, jednak treść tego oświadczenia nie jest wyłączona spod kontroli notariusza. W myśl art. 81

---

⁶ Por. szerzej Z. Kuniewicz, *Uchwała w formie aktu notarialnego a uchwała notarialnie protokołowana w kodeksie spółek handlowych*, Rejent 2002, nr 9, s. 41-48.

⁷ Por. K. Piasecki, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 1993, s. 423.

pr. o not., notariusz nie może dokonać czynności notarialnej sprzecznej z prawem⁸. Tym samym notariusz nie może poświadczyć podpisu stron np. na umowie przeniesienia własności nieruchomości, dla której zastrzeżona jest forma aktu notarialnego (art. 158 k.c.). Zwalniając w tym przypadku notariusza z obowiązku badania treści składanych oświadczeń, należałoby stwierdzić, że dokonuje on zgodnej z prawem czynności notarialnej, która dokumentuje nieważną czynność prawną. Możliwość takiego działania notariusza pozostaje w sprzeczności z jego ustrojową pozycją, ponieważ notariusz w zakresie swych uprawnień działa jako osoba zaufania publicznego (art. 2 § 1 pr. o not.), a dokonywanym przezeń czynnościom notarialnym przysługuje walor dokumentu urzędowego (art. 2 § 2 pr. o not.).

Jednak teza dopuszczająca złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym znajduje dużo mocniejsze uzasadnienie. Należy zauważyć, że formę taką wyraźnie przewiduje ustawodawca w art. 1018 § 3 zd. 2 k.c. Dostrzegają ją również Sąd Najwyższy, który opowiadając się za koniecznością zachowania formy aktu notarialnego jednocześnie stwierdza, że jeśli spadkobierca składa oświadczenie na piśmie, „to musi to nastąpić w formie szczególnej – z podpisem urzędowo poświadczonym”. Niestety ta trafna konstatacja nie znalazła odzwierciedlenia w głównej tezie uzasadnienia. Skłania ona zatem do zadania retorycznego pytania: kto może poświadczyć podpis spadkobiercy na dokumencie zawierającym oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, skoro poświadczenie dokonane przez notariusza jest traktowane przez sądy jako bezskuteczne.

Przepisy ustawy zastrzegające formę szczególną czynności prawnej – co zostało podkreślone na początku niniejszego artykułu – są wyjątkiem od zasady swobody formy, stąd też podlegają one ścisłej interpretacji. W szczególności wyłączona jest ich wykładnia funkcjonalna, albowiem w przypadku dopuszczenia takiej wykładni przepisy o formie traciłyby swój sens⁹. Efektem niedopuszczalnej wykładni funkcjonalnej jest zatem teza Sądu Najwyższego, która wbrew wyraźnemu brzmieniu przepisu

---

⁸ Por. Z. Kuniewicz, *Czynności notarialne w kodeksie spółek handlowych*, [w:] *Węzłowe problemy prawa handlowego*, Szczecin-Międzyzdroje 2007, s. 170 i nast.

⁹ Por. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 239.

głosi, że oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku nie może zostać złożone na piśmie z notarialnie poświadczonym podpisem, gdyż forma ta nie pozwala stwierdzić, iż oświadczenie zostało „uzewnętrznione w obecności notariusza”.

Konkludując, spadkobierca może złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem ustnie lub na piśmie. W przypadku ustnego oświadczenia właściwą formą dokumentującą wolę spadkobiercy jest spisany przez notariusza protokół. Jeżeli natomiast oświadczenie jest składane na piśmie, wówczas notariusz dokonuje poświadczenia podpisu spadkobiercy, dzięki czemu oświadczenie uzyskuje wymaganą przez ustawę formę kwalifikowaną.